

در ادامه

مجموعه مقالاتی از دوستان و مخالفان

تغییر خط فارسی

۴۶۵۱ (۱۲۵۹ الی ۱۳۹۱ شمسی)

۷۲۳

به کوشش:

کاظم استادی

سرشناسه :	استادی، کاظم، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور :	دانشنامه خط فارسی (۱۵ جلد) مؤلف کاظم استادی. شامل: ۱. درآمدی فلسفه خط، ۲. خط در ایران (۲،۱)، ۳. مسیر تحول خط عمومی، ۴. نویسه گردانی و متون، ۵. آینده جدانویسی خط فارسی، ۶. تاریخچه تغییر خط، ۷. فعالان اصلاح الخطا و خط، ۸. آخوندزاده و تغییر خط، ۹. ملکم خان و تغییر خط، ۱۰. مکتب اسلام و تغییر خط، ۱۱. حکیم فقهی تغییر خط، ۱۲. مجموعه مقالات ۱۳. درآمدیه مجموعه مقالات، ۱۴. هولوکاست خط فارسی، ۱۵. کتابشناسی خط فارسی
مشخصات نشر :	قم: مؤلف، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری :	۶۰۰ ص (مجموع ۱۵ جلد).
شابک :	978-600-04-3323-9
وضعیت فهرست نویسی :	فیبای مختصر
یادداشت :	فهرستویسی کامل اثار در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
شمار کتابشناسی ملی :	۲۸۲۶۹۱۲

دانشنامه خط فارسی (۱۵ جلد)

اسم کتاب: راهبردها، مجموعه مقالاتی از موافقان و مخالفان تغییر خط (۲)

مؤلف: کاظم مقدم

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۷۳۳-۲

شابک دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۳۲۳-۳

چاپ اول: ۱۳۹۱

تعداد صفحات: ۶۲۸ صفحه

تیراژ: ۵۰۰ جلد

لیتوگرافی: نویسی

چاپ: سلمان فارسی

بخش: انتشارات برگزیده، تهران، خیابان ایرانشهر، نبش ملتتری،

پلاک ۲۳۰، طبقه ششم شمالی - تلفن: ۵-۸۸۴۹۰۲۸۳

قم، خیابان شهداء، کوچه ۲۳، پلاک ۱۶ - تلفن: ۳۷۷۴۴۱۲۵

حق چاپ محفوظ و مخصوص مؤلف است.

قیمت دوره: ۳۵۰ هزار تومان

- مقدمه / ۹
- ۱۷ معلم الاطراف / محمد حسین زاده
- ۲۷ نمونه افکار / جعفر دانشمندی
- ۶۱ مسئله اصلاح خط فارسی / پرویز ناتل خانلری
- ۷۱ درباره اصلاح خط فارسی / یحیی مهری
- ۷۷ درباره اصلاح خط فارسی / پرویز ناتل خانلری
- ۸۹ شیوه خط فارسی / پرویز ناتل خانلری
- ۹۷ درباره تغییر خط فارسی / پرویز ناتل خانلری
- ۱۰۵ درباره خط فارسی / فره‌وشی
- ۱۰۹ درباره زبان و خط فارسی / عبدالحمن فرامرزی
- ۱۱۵ از پوست پلنگ تا تغییر خط فارسی / بی‌نام
- ۱۱۹ کلمه و مرزهای آن در زبان و خط فارسی / هرمز میلانیان
- ۱۳۵ چرا ایرانیان خط عربی را بجای خط پهلوی برگزیدند / داود الهامی

- ۱۴۳ هشداریه پاسداران فرهنگ کهن ایران / داود الهامی
- ۱۵۱ بریدگی فرهنگی در ترکیه / حسین سرفراز
- ۱۵۵ نقشه‌های استعمار / زین العابدین قربانی
- ۱۶۳ مسئله‌ی خط / احسان طبری
- ۱۶۷ چند پیشنهاد درباره‌ی روش نگارش و خط فارسی / داریوش آشوری
- ۱۷۵ روسی کردن خط و زبان / مهدی پیشوائی
- ۱۸۱ پیشنهاد برای به‌کردن خط فارسی / احمد کاظمی موسوی
- ۱۹۱ هم‌نگاری در خط فارسی / محمد تقی طبیب
- ۲۱۷ تجربه تاجیکستان در تغییر خط فارسی / حبیب برجیان
- ۲۳۱ زبان و خط ما / جلال متینی
- ۲۵۵ شرح رشیدالدین فضل‌الله در امتیاز خط چینی بر این / اسماعیل رجب‌زاده
- ۲۷۹ نقد دستور خط فارسی / غلامحسین غلامحسین‌زاده
- ۳۱۰ خط فارسی؛ مناسب یا نارسا؟ / بهروز محمودی بختیاری
- ۳۳۹ شیوه‌ی خط فارسی دیدگاهی دیگر / اسماعیل ضیاء
- ۳۴۵ اخترواصلاح خط و الفبای فارسی / منوچهر بختیاری
- ۳۵۷ سه پیشنهاد برای تغییر خط / افشین دشتی
- ۳۶۷ بلبشویی به نام رسم الخط / مهدی طه‌وری

- سیاست‌های فرهنگی و اصلاح خط فارسی / عبدالحسین آذرنگ ۳۷۷
- رساله‌ای از میرزا یوسف خان مستشار الدوله / غلامعلی پاشازاده ۳۹۱
- درآمدی بر خط‌شناسی و نظم‌گریزی نوشتار فارسی / اسماعیل افتخاری ۴۰۱
- رابطه جنبش اصلاح خط با زمینه‌های فکری مشروطیت / عطاءالله حسینی ۴۲۹
- گفتار و خط فارسی / محمد رضا باطنی ۴۴۹
- خط فارسی بهین نیست / سعدالله کبیری ۴۶۵
- درنگی باز بر ساد حروف الفبا / محمد حسین امیر اردوش ۴۷۱
- خط استادی / کاظم استادی ۴۹۱
- زبان و خط فارسی را در آیم / محمد رضا شعبانی ۵۰۷
- مشکلات خط فارسی / محمد رضا ملوندی ۵۱۵
- بررسی مشکلات رنخت‌شناسی زبان فارسی / مرصیه گل تاجی ۵۲۱
- گاهشمار شمسی خط فارسی / کاظم استادی ۵۵۱
- ملک‌خان و کتاب نمونه خطوط آدمیت / کاظم استادی ۵۷۱
- اندیشه تغییر خط در ایران / کاظم استادی ۶۰۱
- معرفی نسخ‌های خطی تغییر خط / کاظم استادی ۶۴۷
- اندیشه تغییر خط در امپراطوری اسلام / کاظم استادی ۶۷۳
- داعی الاسلام و مسئله تغییر خط / قهرمان سلیمانی ۶۹۳

حمد و سپاس بی قیاس، خداوندی را که
 اشراق آفتاب آلهیت او، در هر ذره،
 صد هزار حکمت نصیب کرد (وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ
 إِلَّا وَجَدْنَا خَزَائِنَهُ وَمَا تُنْزِلُ إِلَّا يَقْدِرُ مَعْلُومٌ)
 مَلَکی که از یک ذره صنّع او که بناقت، در
 هر جزوی از اجزاء کائنات صد هزار عقل
 کُل را به چار بالیش بشناسد (إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا
 بِسُيُوحٍ بِخَبْرِهِ وَلَكِنْ لَا تَعْقِلُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ
 كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا) / عطار، مختارنامه

زمان پیامبر اسلام در جزیرهٔ عربستان، دو خط «کوفی» و «نسخ» وجود داشته است. خط کوفی از برخی خط‌های رایج در کشورهای دیگر همانند خط پهلوی در ایران، آسان‌تر بود، اما خود این خط نیز، دارای عیب‌های بزرگی بود. و برخی مسلمانان دانشمند، از نخست، هوشیار آنها بوده و برای از میان بردن آن عیب‌ها و رسایی خط، کوششهایی کرده و کارهایی انجام داده‌اند. از آن جمله است: ۱. ابداع حرکات حروف خط کوفی به شکل نقطه توسط «ابوالاسود دؤلی». ۲. ابداع «نقطه» و ابداع «زیر و زیر» با دوایر کوچک و یا خطوط مورب نازک. خط «یحیی بن یعمر العدوانی» در خط کوفی. ۳. پیشنهاد علایمی شامل: فتحه، ضمه، کسره، سکون، تشدید، مد، همزه و تنوین توسط «خلیل ابن احمد فراهیدی».

با ورود اعراب مسلمان به ایران، در زمانی نسبتاً کوتاه، خط پهلوی که در آن زمان خط نوشتاری اکثر مناطق ایران بود، از کاربرد عمومی ساقط شد. و حتی تا چند قرن خط یا زبان نوشتاری مردم ایران، زبان و خط عربی گشت و مردم ایران به زبان فارسی چیزی نمی‌نوشتند، مگر در گوشه و کنار، و آن هم غیر قابل توجه. در واقع و

به طور رسمی و همه گیر، از اواسط قرن ششم زبان فارسی در نوشتارها، نمایان شد. سده ششم هجری قمری، آغاز خطاطی فارسی در ایران و سده نهم و دهم هجری قمری، اوج خطاطی کتابهای فارسی است.^۱

سده دوازدهم، با ورود چاپ و حروفچینی سربی به ایران، کاهش چشم گیری در خطاطی فارسی پدید آمد؛ حتی پس از آن، به مرور خطاطی کتاب، فقط به صورت تفتنی و تفریحی و تربیتی به کار رفته است. در همین دوران، پس از گرفتاریهایی که بر سر شاه های اسلامی همانند عثمانی و ایران به وجود آمد و پیشرفتهای چشم گیری که اره بایان نمودند، بسیاری را متوجه عقب ماندگی های مسلمانان نمود. و به طبع آن در فکر - بران این عقب افتادگی ها برآمدند. در این میان توجه آنها به سطح سواد مردم جلب شد و به این ترتیب الفبای فارسی - عربی را علت بی سوادی مردم دانستند و راه پیش قدمی را در باسواد نمودن مردم، از طریق تغییر الفبای قدیم پیگیری کردند.^۲

طبق اسناد موجود، سلطان آخوندزاده اولین کسی باشد که نسبت به ابداع خط جدید اقدام نمود و این اقدام او خبری شد. به نظر می رسد ایجاد طرح اولیه ایده تغییر خط از سوی آخوندزاده، به علت آزمایش عملی دولت روس، در تغییر خط آنها به لاتین، پس از تصرف داغستان باشد.^۳

البته پیش از آخوندزاده، مسیو بارب، ناظر مدرسه السنتی، وین، خطی برای خط اسلام، اختراع نمود. و چند کتاب فارسی و عربی را به همان خط در وین منتشر کرد. همچنین منیف اندلی وزیر دولت عثمانی، در سال ۱۲۳۹ شمسی رسالهای درباره تغییر خط نوشت و دو سال بعد خطابه ای درباره ضرورت اصلاح الفبا در جمعیت علمیه عثمانیه ایراد کرد؛ که منشا آشنایی و ارتباط او با میرزا فتحعلی آخوندزاده شد.

احتمالاً آخوندزاده پس از اطلاع از اینکه، کسانی در عثمانی موافق تغییر خط هستند، علاقمند شد تا از طریق عثمانی پیگیر طرح خط خود شود. وی رساله خود را

۱. برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۲. برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به «اندیشه تغییر خط در ایران» کاظم استادی.

۳. رک. به: اندیشه های میرزا فتحعلی آخوندزاده / ۷۵-۷۶.

به صدر اعظم عثمانی، فواد پاشا تقدیم کرد. صدر اعظم عثمانی شخص او را به انجمن دانش یا «جمعیت علمیه عثمانیه» راهنمایی کرد. اما آخوندزاده بدون گرفتن نتیجه از استانبول به قفقاز بازگشت. و تلاش دوباره او نیز در دربار عثمانی، بی‌ثمر ماند.^۱

در سال ۱۲۴۷ش مقاله‌ای در خصوص عدم قابلیت الفبای اسلامی به نشر علوم، در «روزنامه غولوس چاپ پترزبورگ» منتشر شد.^۲ در همین سال آخوندزاده، رساله‌ی «خط اختراعی خود را با دو رساله‌ی دیگر، نزد وزیر علوم ناصرالدین شاه، امضادالسلطنه فرستاد. که نتیجه‌ای در بر نداشت.

در سال ۱۱۰۱ش دیگر آخوندزاده تنها نبود و میرزا ملکم خان نیز به جرگه طرفداران تغییر خط پیوسته بود. در این سال، چاپ مقالاتی پیرامون تغییر خط در روزنامه‌های ترقی، حریت و مقالات نامق کمال در جواب میرزا ملکم خان رخ داد. در همین دوران، گروهی از شرقیان در این راه به کوشش برخاستند و در نارسایی خط کنونی ملل اسلامی، مبالغه‌گرا و رسالاتی نوشتند و بعضی از آن‌ها خود الفبایی نیز اختراع کردند.

آخوندزاده پس از این آزمایش‌ها و شکست‌های پیاپی، سرانجام از اندیشه‌ی اصلاح خط عربی منصرف شد و خط جدید ملی را تنظیم کرد. اما عمر او کفاف نداد، و در سال ۱۲۵۶ش در تفلیس درگذشت.

در سال مرگ آخوندزاده، دیگر بحث تغییر خط رونق گرفت؛ و مقالاتی در روزنامه‌های فارسی (اختر) و ترکی (حریت، ترقی) عثمانی و نیز روزنامه‌های قفقاسیه (ضیاء) منتشر شدند، و انتشار، ادامه پیدا نمود.^۳

ادامه این داستان را در کتاب «تاریخچه تغییر خط در ایران» دنبال کنید.^۴

۱. رک. به بیوگرافی خودنویس آخوندزاده.

۲. گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۳. گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۴. کاظم استادی، تاریخچه تغییر خط در ایران، نشر کتابخانه آیت الله نجفی مرعشی، قم ۱۳۹۰.

درباره این کتاب؛

روزی، دخترم مهدیه، ورقه درس املاء مدرسه‌اش را به من داد، چند غلط در آن بود، و از وجود آن ناراحت می‌نمود. همانطور که می‌دانید یادگیری و آموزش خط فارسی بسیار مشکل و زمان‌بر است. این مشکل طاقت‌فرسا و رنج‌آور، برای مهدیه و هم‌سالانش، در سال دوم و سوم دبستان، بسیار پیچیده‌تر شد. این عیوب خط فارسی، می‌توانست که بهم موجب سرخوردگی او از دانش و سیر علم آموزشی‌اش شود.

به فکر فرو رفتم؛ «آ‌ها» چرا وقتی از مشکلی عبور می‌کنیم، آن را فراموش می‌کنیم. و دیگر به حساب آن برای دیگران، اقدامی نمی‌کنیم. ناگهان جرقه‌ای به ذهنم رسید. مناسب دیدم در حال امکان، برای راحتی کار دانش آموزان و پس از آن، استادان و عموم مردم، عیوب خط فارسی^۱ را رفع کنم، تا همه افراد، به راحتی درست بنویسند و درست بخوانند.^۲

چند روزی به این موضوع فکر کردم و در نهایت با تمام محدودیت‌هایی که

۱. معایب و اشکالاتی که طرفداران تغییر الفبا برای خط فارسی می‌نمایند، فراوان است. مهم‌ترین آنها از این قرارند: ۱. الفبای فارسی حروف صدادار ندارد و حرکات، که نمایان، حروف باصدا هستند، به صورت حرف معینی در جزو کلمه نمی‌آیند. ۲. هر حرف، شکل جداگانه مشخص و مستقلی ندارد؛ و از ۳۲ حرف الفبای فارسی تنها ۱۶ حرف آن دارای شکل مخصوص است. ۳. حروف «آ» و «ا» شباهت دارند و با اندک غفلتی به جای هم نوشته می‌شوند و مطلب را بکلی دگرگون می‌سازند. ۴. حروف «ر» و «ز» خوانده می‌شوند ولی نوشته نمی‌شوند. ۵. بعضی دیگر نوشته می‌شوند، ولی خوانده نمی‌شوند. ۶. باره‌ای از حروف به صورتی جز آنچه نوشته می‌شوند، تلفظ می‌شوند. ۷. بعضی از حروف «ا» بیایان چند تلفظ جداگانه به کار می‌روند. ۸. حروف در کتابت به هم متصل می‌شوند و بر حسب آنکه در وسط و یا آخر کلمه قرار گیرند، صورت اصلی خود را از دست داده به صورت و اشکال گوناگون نمایان می‌گردند. ۹. برای ادای بعضی صداها، که در زبان فارسی همه یکسان تلفظ می‌شوند، چندین حرف مقرر شده است. ۱۰. و نیز؛ نوشتن از چپ به راست آسان‌تر است. (نگاه کنید: آریین‌پور، یحیی، از نیما تا روزگار ما، زوار، ۱۳۸۷، ص ۳۴)

۲. البته اگر واقع‌بینانه با این موضوع برخورد کنیم، مشکل خواندن و نوشتن، مختص بجه‌های ابتدایی نیست؛ بلکه بزرگان، حتی در سطح اساتید دانشگاه نیز، نمی‌توانند متن‌هایی را فی‌البداهه، مسلط و سریع، بدون غلط بخوانند و یا احیاناً بنویسند. شاید انرژی و وقت بسیار زیادی از فارسی‌زبانان، بجای یادگیری محتوا و فهم علم، صرف یادگیری ابزار استفاده از منابع علمی می‌شود؛ و اگر خوب دقت شود، این نوعی عقب‌ماندگی است.

برای طراحی وجود داشت، خطی را ابداع نمودم. اکنون آن را «خط استادی» نام نهادم. این خط، جدانویس است. ۲۹ شکل حروف دارد؛ البته در آن‌ها، شش مصوت نیز به شکل حرف، داخل در کلمات نوشته می‌شوند.

مانند این متنِ دیباچه گلستان سعدی:

JUTə 9 TJTC LJ SDOə UTUUTP
 LW 9 SUTWJOC LWLəOP WTUTCU 16
 JTə SUTPCU 16SJTə WTJTCUT 6OW
 16SJTə 16SJTə 9JOC 16SJTə
 SUTPCU JTU UOə Tə SUTWJSTə
 JTə JTə WTU : UJ 16SJTə
 Tə SUTWJSTə SUTPCU OJ SUTWJSTə
 LWLə 6OW SUTPCU JTə

خواستم نمونه این خط و توضیحات آن را در جزوه‌ای سی‌چهل صفحه‌ای منتشر کنم؛ برای اینکه جزوه، سر و شکلی پیدا کند و قابل توجه و تأثیر گذار شود، تصمیم گرفتم آن را کامل‌تر کنم.

دست به کار شدم و در آثار گذشتگان «متن‌های خط فارسی» و نیز معاصران آن، تحقیق نمودم. نقدهای گوناگون، در حوزه‌های مختلف، جمع‌آوری نمودم.

با دسته‌بندی اشکالات خط فارسی، می‌توان حد و بیست نوع اشکال کوچک و بزرگ برای خط فارسی موجود، برشمرد. هر چند که تاکنون همه این اشکالات، متأسفانه نتوانستند عزم عمومی را بر تغییر خط فارسی، جزم کنند.

تنظیم و تألیف این کار به طول انجامید. و چند سال از وقتم را گرفت. و منجر به آماده سازی «دانشنامه خط فارسی» در دوازده فصل و چندین مجلد کتاب شد. بخشی از این دانشنامه، شامل مقالاتی پیرامون تغییر خط فارسی است؛ که مجلد حاضر، به نوعی جلد دوم این مقالات محسوب می‌شود.

جلد دیگر این مجموعه، شامل مقالاتی از موافقان و مخالفان تغییر خط، از سال ۱۲۳۷ تا سال ۱۳۵۷ می‌باشد. جلد حاضر نیز شامل مقالات از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۹۱ است؛ البته به‌علاوه چند مقاله که از مجموعه قبل جامانده بود و در ابتدای مقالات جلد حاضر قرار گرفت.

امید است این دو مجموعه مقالات، در روشن سازی هر چه بیشتر موضوعات پیرامون تغییر خط فارسی مؤثر قرار گیرد.

در پایان لازم است، از سرکار خانم ابراهیمی، که زحمت بخشی از حروفچینی این کار را به عهده داشت، سپاسگزاری نمایم.

همچنین علائق خوندگان عزیز، مخصوصاً هنرمندان جوان و باهوش، نظرات خود را به آدرس: ostadikazem@yahoo.com در اختیارم قرار دهند.

گرچه مقصود از کتاب، آن فن بود
گر توانش بالش کنی هم می‌شود
لیک ازو مقصود این بالش نبود
علم بود و دانش و ارشاد و سود

کاظم استادی

بهار ۱۳۹۲